

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

उभये वा एते प्रजापतेरध्यसूज्यन्त। देवाश्वासुराश्व। तात्र व्यंजानात्। इमेऽन्य इमेऽन्य इति। स देवान् पशुनंकरोत्। तान्यविवैषापुनात्। तान्यरस्तात्पवित्रस्य व्यगृह्णात्। ते ग्रहां अभवन्। तद्व्रह्माणां ग्रहत्वम् ॥१॥

देवता वा एता यज्ञमानस्य गृहे गृह्यन्ते। यद्व्रह्मः। विदुरेन देवाः। यस्यैवं विदुषं एते ग्रहां गृह्यन्ते। एषा वै सोमस्याऽऽहुतिः। यदुपांशुः। सोमेन देवाऽस्तर्पयाणीति खलु वै सोमेन यजते। यदुपांशुं जुहोति। सोमेनैव तदेवाऽस्तर्पयति। यद्व्रह्मं जुहोति ॥२॥

देवा एव तदेवान्गच्छन्ति। यच्चमसां जुहोति। तेनैवानुरूपेण यज्ञमानः सुवर्गलोकमैति। किं न्वैतदग्रं आसीदित्याहुः। यत्पात्राणीति। इयं वा एतदग्रं आसीत्। मृन्मयाणि वा एतान्यासन्। तैर्देवा न व्यावृतमगच्छन्। त एतानि दारुमयाणि पात्राण्यपश्यन्। तान्यकुर्वत ॥३॥

तैर्वै ते व्यावृतमगच्छन्। यद्वारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। व्यावृतमेव तैर्यज्ञमानो गच्छति। यानि दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। यानि मृन्मयाणि। इममेव तैर्लोकमभिजयति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। काश्तत्सः स्थालीवर्युव्याः सोमग्रहणीरिति। देवा वै पृश्निंमदुहन् ॥४॥

तस्यां एते स्तनां आसन्। इयं वै पृश्निः। तामादित्या आदित्यस्थाल्या चतुष्पदः पशुनदुहन्। यदादित्यस्थाली भवति। चतुष्पद एव तयां पशुन् यज्ञमान इमां दुहे। तामिन्द्रं उक्ष्यस्थाल्येन्द्रियमदुहत्। यदुक्ष्यस्थाली भवति। इन्द्रियमेव तया यज्ञमान इमां दुहे। तां विश्वे देवा आग्रयणस्थाल्योर्जमदुहन्। यदाग्रयणस्थाली भवति ॥५॥

ऊर्जमेव तया यज्ञमान इमां दुहे। तां मनुष्या ध्रुवस्थाल्याऽयुरदुहन्। यद्वृवस्थाली भवति। आयुरेव तया यज्ञमान इमां दुहे। स्थाल्या गृह्णाति। वायव्येन जुहोति। तस्मादन्येन पात्रेण पशुनदुहन्ति। अन्येन प्रतिगृहन्ति। अथो व्यावृतमेव तद्यज्ञमानो गच्छति ॥६॥

ग्रहत्वं ग्रहां जुहोत्यकर्तादुहनाग्रयणस्थाली भवते नवं च ॥

युव९ सुरामंमधिना। नमुचावासुरे सचाँ। विपिपाना शुभस्पती। इन्द्रं कर्म स्वावतम्।
पुत्रमिंव पितरांवुष्मिनोभा। इन्द्रावतं कर्मणा दुःसनाभिः। यथसुराम् व्यपिबः शर्चाभिः।
सरस्वती त्वा मघवन्नभीष्णात्। अहाव्यग्ने हुविरास्येते। सुचीवं घृतं चमू इव सोमः॥७॥

वाजुसनिरु रायिमस्मे सुवीरम्। प्रसूस्तं धैहि युशसं बृहन्तम्। यस्मिन्नश्वासं क्रषुभासं
उक्षणः। वृशा मेषा अंवसृष्टासु आहुताः। कीलालपे सोमपृष्ठाय वेधसैः। हृदा मृतिं जनय
चारुमग्रयैः। नाना हि वां देवहितः सदौ मितम्। मा सःसुक्षाथां परमे व्योमन्। सुरा
त्वमसि शुष्मिणी सोमं एुषः। मा मा हिसीः स्वां योनिमाविशन्॥८॥

यदत्र शिष्टः रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबुच्छर्चीभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन।
सोमः राजानमिह भक्षयामि। द्वे सुती अशृणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत मत्यानाम्।
तायामिदं विश्वं भुवनः समैति। अन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। यस्ते देव वरुण गायुत्रछन्दाः
पाशः। तं तं एुतेनावं यजो॥९॥

यस्ते देव वरुण त्रिष्टुप्छन्दाः पाशः। तं तं एुतेनावं यजो। यस्ते देव वरुण जगतीछन्दाः
पाशः। तं तं एुतेनावं यजो। सोमो वा एुतस्य राज्यमादत्तो। यो राजा सत्राज्यो वा सोमेन
यजते। देवसुवामेतानि हुवीःषि भवन्ति। एुतावन्तो वै देवानां सुवाः। त एुवास्मै
सवान्प्रयच्छन्ति। त एनं पुनः सुवन्ते राज्यायां। देवसू राजा भवति॥१०॥

सोमं आविशन यंजे राज्यायैकं च॥१॥ [२]

उदस्थादेव्यदितिर्विश्वरूपी। आयुर्ज्ञपतावधात्। इन्द्राय कृष्णती भागम्। मित्राय
वरुणाय च। इयं वा अग्निहोत्री। इयं वा एुतस्य निषीदति। यस्याग्निहोत्री निषीदति।
तामुत्थापयेत्। उदस्थादेव्यदितिरिति। इयं वै देव्यदितिः॥११॥

इमामेवास्मा उत्थापयति। आयुर्ज्ञपतावधादित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। इन्द्राय
कृष्णती भागं मित्राय वरुणाय चेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अवर्तिं वा एुषैतस्य पाप्मानं
प्रतिख्याय निषीदति। यस्याग्निहोत्र्युपसृष्टा निषीदति। तां दुग्धा ब्राह्मणाय दद्यात्। यस्यान्त्र
नाद्यात्। अवर्तिमेवास्मिन्पाप्मानं प्रतिमुश्ति॥१२॥

दुग्धा दंदाति। न ह्यदृष्टा दक्षिणा दीयते। पृथिवीं वा एुतस्य पयः प्रविशति।
यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानः स्कन्दति। यदद्य दुग्धं पृथिवीमसंक्ता। यदोषधीरप्यसरद्यदापः।
पयोः गृहेषु पयोः अग्नियासु। पयोः वृथसेषु पयोः अस्तु तन्मयीत्याह। पयं एवाऽत्मन्त्रृहेषु

पृशुषु धत्ते। अ॒प उप॑सृजति॥१३॥

अद्विरैवैनंदाप्रोति। यो वै युज्ञस्यार्ते नाना॑र्तं सःसृजति। उभे वै ते तद्याच्छ्रृतः। आच्छ्रृति खलु वा एतद्गिहोत्रम्। यद्दृश्यमानुः स्कन्दति। यद्भिदृश्यात्। आर्ते नाना॑र्तं युज्ञस्य सःसृजते। तदेव याद्वक्तिष्ठकं होतुव्यम्। अथान्यां दुग्धा पुनरहोतुव्यम्। अना॑र्तेनैवार्तं युज्ञस्य निष्करोति॥१४॥

यद्यद्युत्स्य स्कन्दत्। यत्तोऽहुत्वा पुनरेयात्। युज्ञं विच्छिन्न्यात्। यत्र स्कन्दत्। तन्निष्पद्य पुनर्गृहीयात्। यत्रैव स्कन्दति। तते एवैनत्पुनर्गृहाति। तदेव याद्वक्तिष्ठकं होतुव्यम्। अथान्यां दुग्धा पुनरहोतुव्यम्। अना॑र्तेनैवार्तं युज्ञस्य निष्करोति॥१५॥

वि वा एतस्य युज्ञशिष्ठयते। यस्याग्निहोत्रेऽधिश्रिते श्वाङ्न्तरा धावति। रुद्रः खलु वा एषः। यद्ग्निः। यद्ग्नामन्वत्या वर्तयैत्। रुद्रायं पशूनपि दध्यात्। अपुशुर्यजमानः स्यात्। यदपौऽन्वतिष्ठेत्। अनाद्यमग्नेरापः। अनाद्यमाभ्यामपि दध्यात्। गारहूपत्याङ्गस्मादाय। इदं विष्णुर्विर्चक्रम् इति वैष्णव्यर्चाऽहवनीयोऽध्यःसयुन्नुद्रवेत्। युज्ञो वै विष्णुः। युज्ञेनैव यज्ञः सं तनोति। भस्मना पदमपि वपति शान्त्यै॥१६॥

वै देव्यदिविर्मुचति सृजति करोति करोत्याभ्युपर्णे दध्यात् पञ्च च॥६॥ [३]

नि वा एतस्याऽहवनीयो गारहूपत्यं कामयते। निगारहूपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतः सूर्योऽभि निम्रोचति। दर्भेण हिरण्यं प्रबद्धं पुरस्ताङ्गरेत्। अथाग्निः। अथाग्निहोत्रम्। यद्विरण्यं पुरस्ताङ्गरति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेवैनं पश्युन्नुद्धरति। यद्ग्निं पूर्वः हरयथाग्निहोत्रम्॥१७॥

भागधेयैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आरघेय उद्धरेत। ब्राह्मणो वै सर्वा॑ देवताः। सर्वाभिरैवैनं देवताभिरुद्धरति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत। ब्रतमेव हुतमनु म्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति। यस्ताम्यति। अन्तमेष युज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतः सूर्योऽभि निम्रोचति॥१८॥

पुनः सुमन्यं जुहोति। अन्तेनैवान्तं युज्ञस्य निष्करोति। वरुणो वा एतस्य युज्ञं गृह्णति। यस्याग्निमनुद्धृतः सूर्योऽभि निम्रोचति। वारुणं चर्ण निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्कीणीते। नि वा एतस्याऽहवनीयो गारहूपत्यं कामयते। नि गारहूपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतः सूर्योऽभ्युदेति। चतुर्गृहीतमाज्यं पुरस्ताङ्गरेत्॥१९॥

अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यदाज्यं पुरस्ताद्धर्ति। एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यदाज्यम्। प्रियेणैवैनुं धाम्ना समर्धयति। यदुग्निं पूर्वं हरत्यथाग्निहोत्रम्। भागुधेयैवैनुं प्रणयति। ब्राह्मण आरघेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः॥ २०॥

सर्वाभिरेवैन् देवताभिरुद्धरति। परांचो वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति। यस्याग्निमनुद्घृतः सूर्योऽभ्युदेति। उपाः केतुनां जुषताम्। यज्ञं देवेभिरिन्वितम्। देवेभ्यो मधुमत्तमः स्वाहेति प्रत्यङ्गिष्यद्याज्येन जुहयात्। प्रतीर्चीमेवास्मै विवासयति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत्। ब्रतमेव हृतमनुं प्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति॥ २१॥

यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्घृतः सूर्योऽभ्युदेति। पुनः समन्यं जुहोति। अन्तैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति। मित्रो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्घृतः सूर्योऽभ्युदेति। मैत्रं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्कोणीते। यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गारहंपत्य उद्वायेत्॥ २२॥

यदाहवनीयमनुद्वाप्य गारहंपत्यं मन्थेत्। विच्छिन्न्यात्। भ्रातुव्यमस्मै जनयेत्। यद्वै यज्ञस्य वास्तव्यं क्रियते। तदनु रुद्रोऽवचरति। यत्पूर्वमन्ववस्येत्। वास्तव्यमुग्निमुपासीत्। रुद्रोऽस्य पृशून्धातुकः स्यात्। आहवनीयमुद्वाप्य। गारहंपत्यं मन्थेत्॥ २३॥

इतः प्रथमं जंजे अग्निः। स्वाद्योनेरधिं जातवेदाः। स गांयत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या। देवेभ्यो हृव्यं वेहतु प्रजानन्निति। छन्दोभिरेवैनुः स्वाद्योनः प्रजानयति। गारहंपत्यं मन्थति। गारहंपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पृशव उपं तिष्ठन्ते। स यदुद्वायति। तदनु पृशवोऽपं क्रामन्ति। इषे रुद्यै रमस्व॥ २४॥

सहस्रे द्युम्नायां ऊर्जेऽपत्यायेत्याह। पृशवो वै रुद्यः। पृशवोन्नेवास्मै रमयति। सारस्वतौ त्वोथ्सौ समिन्धातामित्याह। क्रृख्सामे वै सारस्वतावुथसौ। क्रृख्सामाभ्यामेवैनुः समिन्धे। सुम्राडसि विराङ्गुसीत्याह। रथन्तरं वै सुम्राट्। बृहद्विराट्॥ २५॥

ताभ्यामेवैनुः समिन्धे। वज्रो वै चक्रम्। वज्रो वा एतस्य यज्ञं विच्छिन्नति। यस्यानो वा रथो वाऽन्तराऽग्नी याति। आहवनीयमुद्वाप्य। गारहंपत्यादुद्धरेत्। यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदं हि तैः। सूर्यस्य रश्मीनन्वातुताने। तत्र रयिष्ठामनु सं भैरैतम्। सं नः सृज सुमत्या वाजंवत्येति॥ २६॥

पूर्वैषावास्य यज्ञेन यज्ञमनु सं तनोति। त्वमग्ने सप्रथा असीत्याह। अग्निः सर्व देवताः। देवताभिरेव यज्ञः सं तनोति। अग्नये पथिकृते पुरोडाशमूष्टाकंपालं निर्वपेत्। अग्निमेव पथिकृतुः स्वेन भागधेयेनोपधावति। स एवैन यज्ञियं पन्थामपि नयति। अनङ्गान्दक्षिणा। वही ह्येष समृद्धौ॥२७॥

हरत्यागिहोत्रं निप्रोवते हरेदेवतां गच्छत्युद्धायैन्मन्त्रेद्रमस्व बृहद्विराडिति नवं च (नि वै पूर्वं त्रीणि निप्रोवते द्वैषणं यद्विराग्यमप्निहोत्रं पुनरुर्णणे वारुणं नि वा एतस्याग्युत्तिं चतुर्गृहीतमाज्यं यदाज्यं पराच्युपः पुर्वमित्रो मैत्रं यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गारहपत्ये यद्वै मन्त्रेद्वरेत्॥)॥१॥ [४]

यस्य प्रातः सवने सोमोऽतिरिच्यते। माध्यं दिनः सवनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौर्धयति मुरुतामिति धयंद्वतीषु कुर्वन्ति। हिनस्ति वै सन्ध्यर्धोत्तम्। सन्धीव खलु वा एतत्। यथसवनस्यातिरिच्यते। यद्युद्वतीषु कुर्वन्ति। सन्धेः शान्त्यै। गायुत्रः सामं भवति पश्चदशः स्तोमः। तेनैव प्रातः सवनान्नयन्ति॥२८॥

मुरुत्वंतीषु कुर्वन्ति। तेनैव माध्यं दिनाऽसवनान्नयन्ति। होतुश्मुसमनून्नयन्ते। होताऽनुशः सति। मध्यत एव यज्ञः समादधाति। यस्य माध्यं दिने सवने सोमोऽतिरिच्यते। आदित्यं तृतीयसवनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौरिवीतः सामं भवति। अतिरिक्तं वै गौरिवीतम्। अतिरिक्तं यथसवनस्यातिरिच्यते॥२९॥

अतिरिक्तस्य शान्त्यै। बण्महाः असि सूर्येति कुर्वन्ति। यस्यैवाऽदित्यस्य सवनस्य कामेनातिरिच्यते। तेनैवैनं कामेन समर्धयन्ति। गौरिवीतः सामं भवति। तेनैव माध्यं दिनाऽसवनान्नयन्ति। सप्तदशः स्तोमः। तेनैव तृतीयसवनान्नयन्ति। होतुश्मुसमनून्नयन्ते। होताऽनुशः सति॥३०॥

मध्यत एव यज्ञः समादधाति। यस्य तृतीयसवने सोमोऽतिरिच्यते। उक्थं कुर्वति। यस्योक्थेऽतिरिच्यते। अतिरात्रं कुर्वति। यस्यातिरात्रेऽतिरिच्यते। तत्त्वै दुष्प्रज्ञानम्। यज्ञमानुं वा एतत्पश्वं आसाह्ययन्ति। बृहथ्सामं भवति। बृहद्वा इमालोकान्दाधारा। बारहताः पश्वाः। बृहतैवास्मै पशुन्दाधारा। शिपिविष्टवंतीषु कुर्वन्ति। शिपिविष्टो वै देवानां पृष्ठम्। पुष्ट्यैवैनः समर्धयन्ति। होतुश्मुसमनून्नयन्ते। होताऽनुशः सति। मध्यत एव यज्ञः समादधाति॥३१॥

यन्ति सवनस्यातिरिच्यते शःसति दाघाशौ चं॥ [५]

एकैको वै जनतायामिन्द्रः। एकं वा एताविन्द्रमभि सःसुनुतः। यौ द्वौ सःसुनुतः। प्रजापतिर्वा एष वितायते। यद्यज्ञः। तस्य ग्रावाणो दन्ताः। अन्यतरं वा एते

सँ सुन्वतो निर्बंधस्ति। पूर्वोपसृत्या देवता इत्याहुः। पूर्वोपसृतस्य वै श्रेयान्भवति। एतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै॥३२॥

मरुत्वतीः प्रतिपदः। मरुतो वै देवानामपराजितमायतनम्। देवानामेवापराजित आयतने यतते। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः। इयं वाव रथन्तरम्। असौ बृहता। अभ्यामेवैनमन्तरैति। वाचश्च मनसश्च। प्राणाच्चापानाच्च। दिवश्च पृथिव्याश्च॥३३॥

सर्वस्माद्वित्तादेव्यात्। अभिवर्तो ब्रह्मसामं भवति। सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्यै। अभिजिद्ववति। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। विश्वजिद्ववति। विश्वस्य जित्यै। यस्य भूयाऽसो यज्ञकृतवृ इत्याहुः। स देवता वृक्ष इति। यद्यग्निष्ठेऽमः सोमः परस्ताथ्यात्॥३४॥

उक्थ्य कुर्वीता। यद्युक्थः स्यात्। अतिरात्रं कुर्वीता। यज्ञकृतुभिरेवास्य देवता वृक्षे। यो वै छन्दोभिरभिभवति। स सँ सुन्वतोरभिभवति। संवेशाय त्वोपवेशाय त्वेत्याह। छन्दाऽसि वै संवेश उपवेशः। छन्दोभिरेवास्य छन्दाऽस्युभिभवति। इष्टर्गो वा कृत्विजामध्यर्युः॥३५॥

इष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽर्षः क्षीयते। प्राणापानो मृत्योर्मा पातुमित्याह। प्राणापानयोरेव श्रयते। प्राणापानो मा मा हासिष्टुमित्याह। नैनं पुराऽऽयुषः प्राणापानो जंहितः। आर्ति वा एते नियन्ति। येषां दीक्षितानां प्रमीयते। तं यदंववर्जेयुः। कृत्कृतामिवैषां लोकः स्यात्। आहरं दुहेति ब्रूयात्॥३६॥

तं दक्षिणतो वेद्यै निधायत्। सर्पुराज्ञियो कृग्भिः स्तुयुः। इयं वै सर्पतो राज्ञीः। अस्या एवैनं परिददति। व्यूद्धं तदित्याहुः। यथस्तुतमननुशस्तुमिति। होता प्रथमः प्राचीनावीती मौर्जलीयं परीयात्। यामीरनुब्रुवन्। सुर्पुराज्ञीनां कीर्तयेत्। उभयोरेवैनं लोकयोः परिददति॥३७॥

अथो धुवन्त्युवैनम्। अथो न्यैवास्मै हुवते। त्रिः परियन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एत्युवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थसं पद्यन्ते। पञ्च ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं धुवते। अग्न आयुरूपि पवसु इति प्रतिपदं कुर्वारन्। रथन्तरसामैषाऽसोमः स्यात्। आयुरेवाऽत्मन्दधते। अथो पाप्मानंमेव विजहतो यन्ति॥३८॥

अभिजित्ये पृथिव्याश्च स्यादव्युर्द्युम्यालोकयोः परिददति कुर्वन्तुमीणि चा॥ [६]

असुर्य वा एतस्माद्वर्णं कृत्वा। पश्वो वीर्यमप क्रामन्ति। यस्य यूपो विरोहति। त्वाष्ट्रं बहुरूपमालमेता। त्वष्ट्र वै रूपाणामीशो। य एव रूपाणामीशो। सौऽस्मिन्यश्चन्

वीर्यं यच्छति। नास्मा॑त्पुश्वो वीर्यमपं क्रामन्ति। आर्ति॑ वा एुते नियन्ति। येषां॑
दोक्षितानां॒मुग्निरुद्धायैति॥३९॥

यदाहवनीयं उद्धायैत्। यत्तं मन्थैत्। विच्छिन्न्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यदाहवनीयं
उद्धायैत्। आग्नीद्वादुद्धरेत्। यदाग्नीद्व उद्धायैत्। गारह॑पत्यादुद्धरेत्। यद्वारह॑पत्य उद्धायैत्।
अतं एुव पुनर्मन्थेत्॥४०॥

अत्र वाव स निलंयते। यत्र खलु॒ वै निली॑नमुत्तुमं पश्यन्ति। तदेनमिच्छन्ति।
यस्माद्वारो॒रुद्धायैत्। तस्यारणीं कुर्यात्। कुमुकमणि॑ कुर्यात्। एषा वा अग्नेः प्रिया तुनूः।
यत्कुमुकः। प्रिययै॒वैनं तुनुवा॒ समर्धयति। गारह॑पत्यं मन्थति॥४१॥

गारह॑पत्यो वा अग्नेर्योनिः। स्वादेवैनं योनैर्जनयति। नास्मै॒ भ्रातृव्यं जनयति। यस्य
सोमं उपुदस्यैत्। सुवर्ण॒॑ हिरण्यं द्वेधा॒ विच्छिद्य। ऋजी॑षेऽन्यदाधूनुयात्। जुहुयादन्यत्।
सोम॑मेवाभिषुणोति। सोमं जुहोति। सोमस्य॑ वा अभिषूयमाणस्य प्रिया तुनूरुदक्रामत्॥४२॥

तथ्मुवर्ण॒॑ हिरण्यमभवत्। यथ्मुवर्ण॒॑ हिरण्यं कुर्वन्ति। प्रिययै॒वैनं तुनुवा॒ समर्धयन्ति।
यस्याक्रीत॒॑ सोमं॒मपहरेयुः। क्रीणीयादेव। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यस्य॑ क्रीतमपहरेयुः।
आदारा॑श्च फाल्युनानि॑ चाभिषुणुयात्। गायुत्री य॑ सोमुमाहरत्। तस्य॑ योऽशुः पुरा-
ऽपतत्॥४३॥

त आदारा॑ अभवन्। इन्द्रो॑ वृत्रमहन्। तस्य॑ वल्कः पराऽपतत्। तानि॑ फाल्युनान्यभवन्।
पश्वो॑ वै फाल्युनानि॑। पृशवः॑ सोमो॑ राजा॑। यदादारा॑श्च फाल्युनानि॑ चाभिषुणोति।
सोम॑मेव राजानमुभिषुणोति। शृतेनं प्रातः॑ सवुने॑ श्रीणीयात्। दुधा॑ मध्यं दिने॥४४॥

नीतुमिश्रेण॑ तृतीयसवुने। अग्निष्ठोऽस्य॑ सोमः॑ स्याद्रथन्तुरसामा। य एवर्त्तिजौ॑ वृता॑
स्युः। त एनं याजयेयुः। एकां॑ गां दक्षिणां॑ दद्यात्तेभ्य॑ एुव। पुनः॑ सोमं॑ क्रीणीयात्।
यज्ञेनैव तद्यज्ञमिच्छति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। सर्वान्यो॑ वा एुष देवतां॑भ्यः। सर्वै॑भ्यः॑ पृष्ठेभ्य॑
आत्मानुमागुरते। यः॑ सुत्रायां॑गुरते। एुतावान्खलु॑ वै पुरुषः। यावंदस्य॑ वित्तम्। सर्ववेदसेन॑
यज्ञेत। सर्वपृष्ठोऽस्य॑ सोमः॑ स्यात्। सर्वाभ्य॑ एुव देवतां॑भ्यः। सर्वै॑भ्यः॑ पृष्ठेभ्य॑ आत्मानु-
निष्क्रीणीते॥४५॥

उद्धायैति॑ मन्थेनन्थत्यक्रामत्पुराऽपतन्मृश्यदिन आगुरते॑ पञ्च च॥७॥

पव॑मानः सुव॑र्जनंः। प॒वित्रैण विच॑र्षणिः। यः पोता॑ स पुनातु मा। पुनन्तु॑ मा देवज॑ना॑ः। पुनन्तु॑ मनंवो॑ धि॒या। पुनन्तु॑ विश्वं॑ आ॒यवं॑। जात॑वेदः प॒वित्र॑वत्। प॒वित्रैण पुनाहि॑ मा। शुक्रेण॑ देव॑ दीद्यत्। अग्ने॑ क्रत्वा॑ क्रतू॑ रनु॑॥४६॥

यत्ते॑ प॒वित्र॑मर्चिषि॑। अग्ने॑ वितंतमन्तुरा॑। ब्रह्म॑ तेन॑ पुनीमहे। उभाभ्याँ॑ देव॑ सवितः। प॒वित्रैण स॒वेन॑ च। इदं॑ ब्रह्म॑ पुनीमहे। वैश्वेद॑वी पुनती॑ देव्यागांत्। यस्यै॑ बृहीस्तुनुवो॑ वीतपृष्ठाः। तया॑ मदन्तः सधुमाद्येषु। वयः॑ स्याम॑ पतंयो॑ रयीणाम्॥४७॥

वैश्वानरो॑ रश्मिभिर्मा॑ पुनातु। वातः॑ प्राणेनैषिरो॑ मंयोभूः। द्यावांपृथिवी॑ पर्यंसा॑ पर्योभिः। ऋतावरी॑ यज्ञियै॑ मा पुनीताम्। बृहद्विं॑ सवितस्तृभिः। वर्षिष्टैदेव॑ मन्त्रभिः। अग्ने॑ दक्षै॑ पुनाहि॑ मा। येन॑ देवा॑ अपुनत। येनाऽप्तौ॑ दिव्यं॑ कशः। तेन॑ दिव्येन॑ ब्रह्मणा॥४८॥

इदं॑ ब्रह्म॑ पुनीमहे। यः पावमानीरुद्ध्येति॑। ऋषिभिः॑ सम्भृतृ॑ रसम्॑। सर्वृ॑ सू॑ पूतमैश्वजाति॑। स्वदितं॑ मातुरिश्वना॑। पावमानीर्यो॑ अ॒द्ध्येति॑। ऋषिभिः॑ सम्भृतृ॑ रसम्॑। तस्मै॑ सरस्वती॑ दुहे। क्षीरः॑ सुर्पिर्मधूदूकम्। पावमानी॑ः स्वस्त्ययनी॑ः॥४९॥

सुदुघा॑ हि॑ पर्यस्ती॑। ऋषिभिः॑ सम्भृतृ॑ रसः। ब्राह्मणेष्वमृतृ॑ हितम्। पावमानीर्दिशन्तु॑ नः। इमं॑ लोकमथौ॑ अमुम्। कामान्समर्धयन्तु॑ नः। देवीर्देवै॑ सुमाभृताः। पावमानी॑ः स्वस्त्ययनी॑ः। सुदुघा॑ हि॑ घृतश्वतः। ऋषिभिः॑ सम्भृतृ॑ रसः॥५०॥

ब्राह्मणेष्वमृतृ॑ हितम्। येन॑ देवा॑ः प॒वित्रैण। आ॒त्मान॑ पुनते॑ सदा॑। तेन॑ सुहस्रधारेण। पावमान्यः॑ पुनन्तु॑ मा। प्राजाप॒त्यं॑ प॒वित्रम्॑। शतोद्याम॒॑ हिरण्मयम्॑। तेन॑ ब्रह्मविदो॑ वयम्। पूतं॑ ब्रह्म॑ पुनीमहे। इन्द्रः॑ सुनीती॑ सुह॑ मा॑ पुनातु। सोमः॑ स्वस्त्या॑ वरुणः॑ सुमीच्या॑। युमो॑ राजा॑ प्रमृणाभिः॑ पुनातु॑ मा। जात॑वेदा॑ मोर्जयन्त्या॑ पुनातु॥५१॥

अनु॑ रयीणां ब्रह्मणा॑ स्वस्त्ययनी॑ः सुदुघा॑ हि॑ घृतश्वतु॑ ऋषिभिः॑ सम्भृतृ॑ रसः॑ पुनातु॑ त्रिणि॑ च॥५१॥ [८]

प्रजा॑ वै॑ सुत्रमासत्॑ तपस्तप्त्यमाना॑ अजुहृती॑ः। देवा॑ अ॒पश्यश्वमृसं॑ घृतस्य॑ पूर्णः॑ स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तम॑जुहवुः। तेनार्धमास॑ ऊर्जमवारुन्धत। तस्माद॒र्धमासे॑ देवा॑ इ॑ज्यन्ते। पितरो॑पश्यश्वमृसं॑ घृतस्य॑ पूर्णः॑ स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तम॑जुहवुः। तेन॑ मास्यूर्जमवारुन्धत। तस्माम्मासि॑ पितृभ्यः॑ क्रियते। मनुष्या॑ अ॒पश्यश्वमृसं॑ घृतस्य॑ पूर्णः॑ स्वधाम्॥५२॥

तमुपोदतिष्ठन्तम॑जुहवुः। तेन॑ द्वयीमूर्जमवारुन्धत। तस्माद्विरहो॑ मनुष्यै॑ उपहियते।

प्रातश्च सायं च। पशवोऽपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णङ् स्वधाम्। तमुपोद्दिष्टन्तमंजुहवुः। तेन त्रयीमूर्जमवारुन्धता। तस्मान्तिरहः पशवः प्रेरते। प्रातः सङ्क्षेपे सायम्। असुरा अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णङ् स्वधाम्॥५३॥

तमुपोद्दिष्टन्तमंजुहवुः। तेन संवर्धसर ऊर्जमवारुन्धता। ते देवा अमन्यन्ता। अमी वा हृदमंभूवन्। यद्वयङ् स्म इति। त एतानि चातुर्मास्यान्यपश्यन्। तानि निरंवपन्। तेरेवैषां तामूर्जमवृञ्जत। ततो देवा अभवन। पराऽसुराः॥५४॥

यद्यजंते। यामेव देवा ऊर्जमवारुन्धता। तान्तेनावं रुन्धे। यत्पितृभ्यः कुरोति। यामेव पितृरु ऊर्जमवारुन्धता। तान्तेनावं रुन्धे। यदावसुथेऽन्नङ् हरन्ति। यामेव मनुष्यां ऊर्जमवारुन्धता। तान्तेनावं रुन्धे। यद्वक्षिणां ददाति॥५५॥

यामेव पशव ऊर्जमवारुन्धता। तान्तेनावं रुन्धे। यच्चातुर्मास्यैर्यजंते। यामेवासुरां ऊर्जमवारुन्धता। तान्तेनावं रुन्धे। भवत्यात्मना०। परास्य भ्रातृव्यो भवति। विराजो वा एषा विक्रान्तिः। यच्चातुर्मास्यानि। वैश्वदेवेनास्मिल्लोके प्रत्यतिष्ठत्। वरुणप्रधासैरन्तरिक्षे। साकमेधैरमुष्मिल्लोके। एष ह त्वावैतथ्सर्वं भवति। य एवं विद्वाङ्श्वातुर्मास्यैर्यजंते॥५६॥ मनुष्यां अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णङ् स्वधामसुरा अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णङ् स्वधामसुरु ददात्यतिष्ठत्वार्हं च॥५॥ [९]

अग्निर्वाव संवर्धसुरः। आदित्यः परिवर्थसुरः। चन्द्रमा इदावर्थसुरः। वायुरनुवर्थसुरः। यद्वैश्वदेवेन यजंते। अग्निमेव तथस्वर्थसरमाप्नोति। तस्माद्वैश्वदेवेन यजंमानः। संवर्धसरीणाङ् स्वस्तिमा शास्त् इत्याशासीत। यद्वरुणप्रधासैर्यजंते। आदित्यमेव तत्परिवर्थसुरमाप्नोति॥५७॥

तस्माद्वरुणप्रधासैर्यजंमानः। परिवर्थसरीणाङ् स्वस्तिमा शास्त् इत्याशासीत। यथसाकमेधैर्यजंते। चन्द्रमसमेव तदिदावर्थसरमाप्नोति। तस्माथ्साकमेधैर्यजंमानः। इदावर्थसरीणाङ् स्वस्तिमा शास्त् इत्याशासीत। यत्पितृज्ञेन यजंते। देवानेव तदन्ववस्थिति। अथ वा अस्य वायुश्चानुवर्थसुरश्चाप्रीतावुच्छिष्येते। यच्छुनासीरीयेण यजंते॥५८॥

वायुमेव तदनुवर्थसुरमाप्नोति। तस्माच्छुनासीरीयेण यजंमानः। अनुवर्थसरीणाङ् स्वस्तिमा शास्त् इत्याशासीत। संवर्थसुरं वा एष ईफ्सुतीत्याहुः। यश्चातुर्मास्यैर्यजंतु इति। एष ह त्वै संवर्थसुरमाप्नोति। य एवं विद्वाङ्श्वातुर्मास्यैर्यजंते। विश्वे देवाः समयजन्ता।

तैऽग्निमेवायंजन्ता। त एतं लोकमंजयन्॥५९॥

यस्मिन्नग्निः। यद्वैश्वदेवेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नग्निः। अग्नेरेव सायुज्यमुपैति। यदा वैश्वदेवेन यजते। अथं संवध्सुरस्यं गृहपतिमाप्नोति। यदा संवध्सुरस्यं गृहपतिमाप्नोति। अथं सहस्रयाजिनंमाप्नोति। यदा सहस्रयाजिनंमाप्नोति॥६०॥

अथं गृहमेधिनंमाप्नोति। यदा गृहमेधिनंमाप्नोति। अथाग्निर्भवति। यदाग्निर्भवति। अथं गौर्भवति। एषा वै वैश्वदेवस्य मात्रां। एतद्वा एतेषांमवम्। अतोतो वा उत्तराणि श्रेयाऽसि भवन्ति। यद्विश्वे देवाः सुमयेजन्ता। तद्वैश्वदेवस्यं वैश्वदेवत्वम्॥६१॥

अथाऽऽदित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रधासैरयजता। स एतं लोकमंजयत। यस्मिन्नादित्यः। यद्वरुणप्रधासैर्यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नादित्यः। आदित्यस्यैव सायुज्यमुपैति। यदादित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रधासैरयजता। तद्वरुणप्रधासानां वरुणप्रधासत्वम्। अथं सोमो राजा छन्दाऽसि साकमेधैरयजत॥६२॥

स एतं लोकमंजयत। यस्मिंश्चन्द्रमां विभाति। यथसाकमेधैर्यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिंश्चन्द्रमां विभाति। चन्द्रमंस एव सायुज्यमुपैति। सोमो वै चन्द्रमाः। एष हृत्वै साक्षात्सोमं भक्षयति। य एवं विद्वान्साकमेधैर्यजते। यथसोमश्च राजा छन्दाऽसि च सुमैधन्त॥६३॥

तथसाकमेधानाऽ साकमेधत्वम्। अर्थतवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्ता। त एतं लोकमंजयन्। यस्मिन्नृतवः। यत्पितृयज्ञेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नृतवः। क्रृतूनामेव सायुज्यमुपैति। यद्वृतवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्ता। तत्पितृयज्ञस्यं पितृयज्ञत्वम्॥६४॥

अथौपधय इमं देवं त्र्यम्बकैरयजन्त प्रथैमहीति। ततो वै ता अंप्रथन्त। य एवं विद्वाऽस्यम्बकैर्यजते। प्रथते प्रजयां पुशुभिः। अर्थं वायुः परमेष्ठिनः शुनासीरीयेणायजत। स एतं लोकमंजयत। यस्मिन्वायुः। यच्छुनासीरीयेण यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्वायुः॥६५॥

वायोरेव सायुज्यमुपैति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्र चांतुर्मास्ययाजी मीयता (३) न प्रमीयता (३) इति। जीवन्वा एष क्रृतूनप्यैति। यदि वृसन्तां प्रमीयते। वृसन्तो भंवति। यदि ग्रीष्मे ग्रीष्मः। यदि वृषासु वृषाः। यदि शरदि शरत्। यदि हेमन् हेमन्तः। क्रृतुर्भूत्वा

चतुर्थः प्रश्नः

संवथ्सरमप्येति। संवथ्सरः प्रजापतिः। रजापतिर्विषेः॥६६॥

पुरिवथ्सरमाप्नोति शुनासीरियेण् यज्ञते ऽजयस्याजिनमाप्नोति वेश्वदेवत्वं साकमेधरेयजत् सूर्यधन्तं पितॄयज्ञत्वं जंयति यस्मिन्नायुगहेसुन्तस्तीणि
च॥१०॥ [१०]

उभयै युवै सुराममदस्थान्ति वै यस्यं प्रातः सवन् एककोऽसुर्यं पवमानः प्रजा वै सुत्रमांसतांश्चिवाव संवथ्सरो दशः॥१०॥

उभये वा उदैस्याभ्याविमर्मस्यतोऽत्र वाव ब्राह्मणेष्वयं गृहस्मिन् पदश्चित्तिः॥६६॥

उभये वा वैषः॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

generated on December 30, 2025